

Rotterdam is kihavererte rég, ma a világ leggazdagabb városai egyike.

Fekvése s ábrázata igen derült; a Maas partján épült főutcája — de Boompjes (a fűcsák) szép paloták hosszú sorát képezi; újabb időben a municipalitás két fasort ültetett a partron végig, s ez képezi most a lakók s idegenek legkedvesebb sétányát. Rotterdamot is csak egy köröszől-kasul szelik a csatornák, mint Amsterdami; de azon lényeges különbséggel, hogy ott folyó-víz képezi a város vizereit; a Maas árt s apályt okoz, mi a város tisztaságát s egészséget eszközöli; — és képezzé teszi a legnagyobb tengeri hajókat is szállítványokkal közvetlenül a város közepéig behatolni, s ott kényelmesen rakodni. A miért is tömérdek a forgó- és vonó-híd, melyek a mint hajók közelednek, kinyitvatnak s ismét becsukvatnak.

A tulajdonképi kikötőt két csatorna képezi; ezek, mint a Maas is, igen szélesek lévén, nem hidaltattak át, hanem röpülő-hidak tartják fönn rajtuk a közlekedést.

Az imént leírtak csak a külvárosnak nevezett, de szebb városrésztől szólnak, mely a Maas közelében fekszik. A belváros régibb, mélyebben fekszik, egészen más jellemmel bír. A külváros kényelmes, elegáns; utcái szélesek, házai palotaszzerűek. A belváros ócska, s keskeny csatornáival, ószerű házaival tökéletes „echt“ hollandi város jellemével bír. Ott a nagykereskedelem, — itt a kispolgárság honol.

Egyi csatorna metszvéen át a várost, nagyobb terkeknek nem jutott hely; s igen jellemző e részben, hogy a mit ok nagy vásárpiacnak (Groot Markt) neveznek, csak egy széles csatornán átvezető nagy híd.

Középületei közül ismét a borsét említem elől, nem csak márványoszlopokon nyugró nagy udvara, hanem inkább a felsőbb emeleti termeiben lelhető tudományos kincsek miatt, melyek könyvek, természettani s csillagászati szerek és gépek nevezetes gyűjteményéből állanak, s melyek a „bataviai gyakorlati philosophiai egyesület“ tulajdonai.

Nagyszerű képtár, a németalföldi iskola remekeinek tán legnagyobb gyűjteménye látható a Boyman-Museumban, mely szép palota 1622-ben épült a „töltés-felügyelők és örök gyűlései“ számára. Mióta Hollandia királyság lón, különösen 1811 óta sok változáson ment

köröszől, s koronás fők lakásaul is gyakran szolgált. A képtárt Boyman ur ajándékozta a városnak végrendeletileg, s más polgárok szaporíták adományokkal; a képek száma vagy 450-re megy.

A királyi tengerészeti rakpart, hajdan a híres indiai társulat tulajdona, a város legszebb épületei egyike, a Boompjesen. Mióta e társulat feloszlott, e telep egy része a kormány által rakbelynek használtatik, másika bérbe van adva magán kereskedelmi társulatnak, melynek nagymennyiségű theája itt tároltatik be.

Templomai nagy számmal vannak, a reformatusoknak öt, katolikusoknak hat; remonstransok, lutheranusok, mennonitáknak egy-egy; jansenistáknak kettő; az angol episcopalisoknak, presbiterianusoknak, skótoknak ugynevezett sanctuariumaik vannak. Legnevezetesebb a „groot Kerk“ — nagytemplom. Ez rop-pant göth épület, s már 1436-ban készült el. Jelenleg reformatusoké; s őszintén szólva, minden ékességét megfosztott meztelen állapotában azon észrevételt költi, hogy a göth épület képzeletgazdagsága, s a reformatus vallás jozansága nem igen harmonizálnak. Gothicismus s reformatio amugy is ellentétek. — Egyébként Cornel de Witt, Lambert, Kortenaar, s más jeles hazafiak síremlékei némileg kitöltik az űrt.

Mint minden mielyt városban, ugy itt is lelhető állatkert, mely nem nagyszerű, mint például a londoni zooligical garden, hanem ügyes beosztás, s izlés tekintetéből dicsérendő.

Egyéb látni való is volna még, de elősorolásuk ép oly unalmas, a mily fárasztó őket végigjárni. Szórakozásul mennék ugyan színházba, hadd lássuk a hollandi színészetet is; de a színházak, mint Amsterdamban is, augusztusban zárvak. A miért különben egy csöppet sem haragudtam; — mert a színészet csak nagyon mellékes eszköze a népismének, s az utasnak elég alkalma van közvetlenebbül is tanulmányozni a népet, melynek körében jár.

E részben Rotterdamban szerencsém is volt. Épen templomünnep (Kermess) vagy is bucsú volt, midőn oda értem. Este érkezünk meg a vasuton, s meglehető sötétben. Az omuiban tetején űlve csodálkozva vettem észre, hogy minél beljebb érünk, annál sűrűbb a néptömeg; majd rendkívüli lámpa- és tűzfény űtő meg szor-

neimet; cifra vásári bódék, ringlispielek, majomszínházak, tánc, zene. Eltaláltam — itt bucsú van! s ezembe jutott mennyit hallottam, olvastam a hollandiak bucsú-ünnepéről, s hány kedélyes s humoristikus olajfestvényben láttam képét — s most imé előttem a valóság, az élet.

A hótélbe érve alig telepedtem meg, már ismét kiindultam; s a tömegbe vegyülve menettetem a ringlispelig (kórjáték). Kis és nagy gyermekek, burgerék és matrözök hagyják magukat az elmámorodásig forgattatni, nem mint nálunk szokás falovakon vagy szarvasokon; hanem mint tengerész néphez illik: vízi lovakon, jeges medvéken, habléányokon, néha oroszlanon vagy struccmaláron, szóval tengerentúli és csoda állatokon.

Há —! itt egy kis színház. Előadatik „De Reuz aller Reuzen, speelen de wonderwerg David Napoleon —“ az óriások óriása játéva a csodatörpe Napoleon David által, — ki csakugyan az öreg Napoleon uniformisához híven van öltözve; s az orosz hadjárat egyes epizódait játéva el, — oly tragikomikai hatással, hogy a nép kacag, tapsol és ujong örömeiben, és odább áll. Itt ismét más bódé, melyben francia énekesek s énekesnők; — ama színházban pedig masquek, s óriás fejű torzalakok, paprikajancsik, bajazzok űnik trófsíkat, halás habotázó, röhögő publikum előtt. Közbe nagyokat ordít egy-egy gyümölcs- vagy ostriga-árus; — ez utóbbi megáll kocsiával; körülveszi őt néhány suhanc; egy-két rézpénzért (dublehen, vagy steiver) kapnak egy egész rakás kagylót vagy tengeri totát (pedochi di mare); bicakájukkal fölnyitják, s bemártják a fris állatkát egy közös ecetpohárba, s így falatoznak jó ízűn. — Ott a deszkafödél alatt improvizált korszámban táncolnak, dudu és klarinét mellett. A kép körzetét sötét keskeny házak, fekete göth templom, s néhány csatorna képezi.

Az egész mozgalmak, életteljes képre magikus világot vet a lámpák s fénylő gömbök nagy száma... mint mondám, itt látni Rembrandt, Neer, Teniers, Potter, — s mit tudom én mi nevű jeles művészek derült nedélyes conceptiót elevenen élve, szcenizova.

Mi Nappal a Boompjesen sétálgatok, gyönyörködve a Maas áradatában, mely számtalan hajót űz be a tengerből, — s a roppant, lovakkönyvességben, mely ily világkikötő-

ben uralkodik. A hajók örök jövése, menése; — örökös készülődése, föl-lerakodása magában igen változatos képet nyújt. Ott áll nyugodtan egy nagy hadihajó; árbocain gyakorlatokat tartanak a tengerésznövendékek; — amott egy három árbocosnak kötelein szédítő magasban ruhát szárítgatnak fiatal gyerkőcök. Itt a partron ezer markos legény mozog, kihordva az alig érkezett hajókból a tengeren: cukor, nád, rizs, dohány, gyapot, thea, fűszerek, fanemek... A gazda a fák hűsében, vagy sátor alatt űl; előtte mérk és mustrálják a megjött árut; a rizs-zsákokba kanálformába átmenő kést szúr belé, s egy kis maroknyi szemét húz ki vele, s azt megnézi a gazda; meglegedetten int, s a munka tovább foly, míg jegyzőkönyvbe ír minden zsákot vagy borsódót, miknek értéke milliókra megyen. Így megy a sürgős forgás estig; dolgoznak gyakran énekelve, közben tréfálva egymás közt, vagy átmenő nőkkel. Józan, kedélyes, jó nép; veszekedést nem hallottam sem a piacon, sem a kikötőben, sem mulató helyeken; — legfőlebb a matröz-tanyákon emlékeztem meg Budapest betivásairól, hol minden percben éktelen káromkodás, utlegelés, ocamány beszédek, s a nők szájában undk szitkozódás és trágárságok hallhatók és láthatók; — annyira, hogy az arra lakó családpa rémülve, az anya pírulva zárja be ablakait, nehogy serdülő gyermekei az utcáról szedjék föl azt a mérget, mely népünk vérsébe ment már által, mert fölsőbb osztályai századokig nem törődtek növekedésével, hanem lesüllyedni hagyták — öntözni csak közél.

Es így: akárhova nézünk külföldön, minden idő-regre elkomorít, mert mindeütt önkénytelenül hasonlításokat teszünk más népek irigylendő állapota, s saját vagyoni s erkölcsi nyomorúságunk között!

Különben az utazás Hollandban a költségesebbekhez tartozik. Pénzlába ugyan alacsony; forintja körülbelül annyi mint a bajor forint, 85 krajcár; — de akármerre fordulaz — bemenet egy forint, borra való fél forint; ha sötét közben megállaz egy szobor előtt, rögtön ott terem egy űr — fél forint; ha nyitott templomba bemegy, a sekrestyéa vagy fölügyelő fölismert idegennek — servus egy forint. Még inkább köznöd sem lehetne, ha nem fizetn.

TÁRCA.

Uti tárcatöredékek.

Kákay Aranyostól.

II.

Amsterdamban sok nézni valój talán a kíváncsi. Az istennek szánt templomok közül az ugynevezett újgyház (Nieuwe Kerk) nevezetes férfiak síremlékeivel emelkedik ki; — aztán érdekes a Bálnak emelt templom, értem a bőrtét. A képtárban, a won der Hoop Museumban, sőt magánbirtokban is kitünő gyűjteményei a hollandai festő-iskolának; — azután a tengerész-iskola, a tengerészet emelését célzó Zelmanshoop (tengerész reménye) című jótékony intézet, a világhírű fűvész- és állatkert, — végre a hadihajók rak- és gyárhelye — már ezek azon tárgyak közé tartoznak, miket durrán szólva, minden utazó a kutyakötelessék közé sorol a látóvalók között. Én ezeken kívül megnéztem a gyémánt-köszörlést is, mely művészetben Amsterdam zsidói utárlhatatlannak. Van oly műhely, melyben 40 lövegfő gézrép mellett kétszáz munkás is dolgozik. Ad vocem zsidó, megnéztem a zsidó városrészt is; a nem tagadom, hogy a sok zsidóházi holmi, a kopott ruha, ócska vas, az ablakokból kicsúsgó, a utcákon látható rongyok és piszok fölött soká elgondolkodtam, de bizony nem tudtam kitalálni okát: miért piszkos a zsidó a par excellence tisztá nemzet körében is, hol teljes polgári szabadságot élvez — ? e ellenben kellamenes lepett meg zsidóknak, iskolák a jótékony intézeteik nagy száma. Bocsássuk meg nekik a szennyet; ez a geschäfttel jár; és némileg genialisitásukhoz tartozik, mely szennyet Mózés sem bírt leszkotanni róluk, pedig vallási parancsainak fele a tisztaság előmozdítására célozott; — és végre mennyi kitünő jeles elme- s szívbeli tulajdonságokkal megáldott e választott faj! Megnéfitem végre az arsnált, mely elég kizsérő ugyan, a wool-

wichihézer hasonlítva; a mint mondják, a 5 hajó-s a fegyvergyár Dortrechben van.

Megnéztem a híres sajt-raktárakat, miknek némelyike 4 — 5emeletes, s tízezer sajtot tartalmaz. Ezzel tartoztam az Eldammer iránti tiszteletemnek.

Úras időmet a kikötőben s a dockokban töltém, hol az örökös sűrű forgás látványja kellemes szórakozást nyújt a sok egyéb látványba befáradottnak.

Amsterdamot látni ifjúkori álmaim közé tartozott, s ime teljesült. Valódi élvezet is egyszer más valomit, más életet, más népet, más szokásokat, mondhatni más világot látni, mint az európai continensen, melyet oly egyszerűvé mosott a polgarosodás választóvize, hogy abban bizony változatosságot nehéz találni. Más nyelv hallható ugyan Berlinber, Párisban, Bécsben, — de lényegesen ugyanazon élet, ugyanazon eszmék s formák uralkodnak. Ki ezeket megunta, s eredetét, szokatlant, újat akar látni, menjen Hollandba.

Es mennyire érdemes is tanulmányozni e népet, mely ámbár számára csekély, de józansága, értelmisége, a kitartó erélye által oly nagy dolgokat vitt végbe, hogy a történetben századok óta az első rangú népek közé sorolandó! A mint a tengertől hódítá meg hazáját, ugy meg tudta azt védeni hatalmas zsarnokok, franciák és spanyolok ellen, uralkodott hosszú időig az Océánon, s habár politikai súlyát a számára nagyobb francia, angol ellenében elveszté is; s orgalmat, takarékos életet, nagy kereskedelmé, roppant tőkepenzei által hatalmat gyakorol ma is; — s egy jól szervezett társadalomnak, szabad országnak intézményeknek, virágzó közigazgatásnak, művészet és tudomány tiszteletének, s a zajtalan, hazafiságnak képe által emeli az emberiség becsületét, s ténylezője a világműveltségnek.

Tisztelet becsület a jó hollandiaknak; de igazság is; mert utóbb mégis meguntam ezen örökös józanságot, ezen anyagi tökékenységet, ezen sötét, egyszerű házakat, e sötét pocsolva-csatornákat, e hajózó, kereskedő, prózai Amsterdamot; s szívem könnyebbült, midőn Haagába értem.

Haaga Hollandia fővárosa, a királyi székváros, már első pillanatra is derítőben benyomást tesz; nem látni benne azon ölelti hajhízarlátot a prózai zajt, mint Amsterdamban. Építészete hasonló ugyan ahhoz, me-

lyet imént leírtam — de sokkal derűlebb; mert falai világosabbak, ablakpárkányait gipsz arabeszkék, faragványok díszesítik, s a balkonok gyakoriak. A paloták egymást érik, s a házak és paloták közt a sok fa, virág, kert szinte falusi kölsőt adnak a szép, egyenes utcáknak.

A királyi palota izletes épület, melyen semmi királyi. Előtte Oranai Vilmos meglehetően szobra. Közél hozzá a múzeum, vagy Möríc-ház, gazdag képtárral, Breughel, Rubens, Wouverman, Rembrañt, Ruysdael, Teniers, s más hollandi művészkirályok remek műveivel. Több magán képtár, a tengerész-ministerium miotagytűteményei, néhány szobor a téreken, szép parkok, az egyikben a király nyári laka, — sok látni valót ouytanak.

De mindennél vonzóbb a félórányi távolban fekvő tengeri fürdő, Scheweningen. Haagból dús lombosított árnyas fasorok és kertek közt vezet ki az út, vagy az uttal szinirányos csatornán (Treckshuiten) hajós ki az ember az éjszakai tenger partjára.

Ha az ember hetekig utazott városról városra, s az utcai zaj és munkás törekénység non plus újraját Amsterdamban átélte, s fáradt, fáradt, mondhatni kimerült kedélylyel barárogott tovább, mint én; — tündéri hatást fog érezni, midőn Scheweningen utcaiból ki és föl ér a dombra, hol egyszerre elterül szemé előtt a tenger, a síma, fényes, világos végbetetlen tenger. Felsően Uristen! mi nagy mester vagy Te! mi széppé teremted e világot!

Első pillanatban nem tudtam örömeimben mint vagyok, ki vagyok, hol vagyok, oly jól esett ismét teget, ismét a szabad természetet látnom. De alig jöttem magamhoz, a parton álló számtalan kocsibódák egyikébe ültem, s betolattam magam a tajtékzó hullámok közé. A fürdés testet lakot fölűdt; boldognak érzé magát az ember, mint azon gyermekek, kik a parton kagylókat s csigákat azedtek, a futva futottak az apály után; magam is szaladtam a lefolyó hab nyomába, a kihányt kagylókat, csigákat, apró rákokat szedgetve szedezésemre; s jól átűzött; csizmámmal jártam-keltem, aztán a parton, kíváncsiul mestrálva az alkonyattal sétára kelti fűrészdéngök seregét; melyhez a világ minden részének hantó-völője állítá ki contingensét. A szép nem bájos

szépek által volt képrigé; kik nem annyira mell- mint szívhajban látszóttak. Elvezetni; s szenvadásokat várszerével tudják átruházni azon boldog boldogtalansá, ki kissé mélyben talál szeméket nézni.

De szebb a legzebb szemmel is azon kilátás a tengerre, melyet a magas parton álló vendéglő terrassáról késő estig élveztem. Scheweningen egész utzá Brighton szépségét, a mennyiben egész yonah környékén s korlátlanul kilátni a tengerre; hem mint ötöndeben, hol kikötőt s erődmények előtérülnek a láthatár egy részét; de Brighton arisztokratia pompáját emeli, hogy a partot egész hosszában elegáns házok övezi; — míg Scheweningen városa a part mögött csaknem völgyben fekszik, s csak néhány villájának boldog birtokosa láthatja erkélyéről vagy ablakából Neptun csodáit. Késégtelentl érdekes helyek Leyden, Dortrecht, Haarlem, vagy Delft, és számtalan más kereskedelmi s historiai emlékei által nevezetes város. De szegény emberek vizual főnek, azt tartja a német közmódos. Időm oly szabatosan volt kielékeltemre, hogy csak főpontokat érintesték.

Ilyen pedig Rotterdam, szétlészter lakosai, s így Amsterdam után Hollandia legnagyobb, s kereskedelmileg első városa, mely a Rotta és Maas összefolyásánál fekszik; — a folyam torkolatánál jó fél mérföldnyi széles s Európa legjobb kikötői egyikét képezi.

Hajdan ez is csak halászok lakta kis falu volt, melyet eredeti alapítói két város: Bülgerdún és Wena közalében építétek, hogy arak oltalmát élvezhessék. A XIII. században már tekintélyes várossá nőtt, mely a többi városokkal szövetségbe minden háborúban részt vett a fiamandok, németek, spanyolok, franciák ellen, hol győzre, hol megveretre, mint a hadi kórta hozta.

Ezekből egy epizod megemlékése méltó. 1572-ben a tengeri kalózok elfoglalták Briellét, mely a spanyol koronához tartozék. Alba hg seregének szabad átmenetet kért a hollandi városoktól; némelyike, mint Dortrecht, megtagadta; Rotterdam megengedte a szabad átmenetet oly föléltel alatt, hogy az csak kis csapatokban történjék. Alig jöttek be a spanyolok — az egész városban elkezdtek rabolni s gyilkolni, míg Nassau Vilmos őket ki nem űzte.

Eféléle tréfák gyászos következményeit azonban

A husvéti szent ünnepek miatt lapunk legközelebbi száma szerdán, f. hó 19-én jelenik meg.